

FÓRUM

***A pszichoanalízis és a homoszexualitás:
gondolatok perverz vágyról, inzultusról és apai funkcióról****

François Pommier interjúja Élisabeth Roudinescóval

FRANÇOIS POMMIER: Ön szerint a pszichoanalízisnek (és minden más diszciplínának) az a feladata, hogy ha valami megjelenik a valóságban, a társadalomban, arra reagáljon, interpretálja, számoljon vele – és ne utasítsa el előítéletek alapján. Ezt konkrétan a homoszexuális párok által nevelt gyerekekkel kapcsolatban mondta, de ezt az attitűdöt támogatja általában a homoszexualitással, illetve a homoszexuális pszichoanalitikusokkal kapcsolatban is. Freud össze tudta egyeztetni a homoszexualitás strukturális felfogását az antropológia nézeteivel. Kifejezett célja volt, hogy megszabadítsa a homoszexualitást a fogyatékoság és a bűnösség bélyegétől, és megmutassa, hogy ez éppen olyan szexuális választás, mint bármely másik. Nem tekintette drámának és betegségnek sem. Igaz, egy másfajta kategóriába sorolta: tragédiának tekintette. Mindenesetre a kérdésem az, hogy tekinthetjük-e Freudot (másokkal együtt) a homoszexuálisok védelmezőjének?

ÉLISABETH ROUDINESCO: Freud elkötelezett híve volt általában az emberek, és különösen a nők felszabadításának. Azt természetesen nem tudhatta előre, hogy mi történik a nőkkel és a férfiakkal a 21. században. De az 1900-as évek elején az otthonában szervezett Szerdai Társaság ülésein határozottan elutasította egyes követőinek nőellenességét. Egy 1907-es konferencián a „női orvosok” kérdéséről meglehetősen excentrikus nézetek is elhangzottak. Fritz Wittels állítása szerint például az a nő, aki orvos akar lenni, vagyis egy férfiszakmában szándékozik dolgozni, valójában el akarja hagyni „természetes” állapotát. Vagyis alapvetően árt magának: szükségképpen „hisztérikus”, és nem volna szabad engedni őt tanulni. Wittels számára a nő szerepe a reprodukcióra korlátozódik. Szerinte hiába lesz pszichiáter lesz egy nőből, semmiképpen sem értheti meg a férfiak pszichológiáját. Paul Federn szerint az még talán rendben van, hogy a nők dolgozhatnak, de egy női orvosnak soha nem volna szabad hozzáérnie egy férfi nemi szervéhez. Az ő párbeszédük is jó példája annak, hogy milyen megosztottak voltak Freud korai követői a nők emancipációjával kapcsolatban – és milyen naivak.

* A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Psychoanalysis and Homosexuality: Reflections on the Perverse Desire, Insult and the Paternal Function. An Interview with Elisabeth Roudinesco. *Journal of European Psychoanalysis*, 2002, ősz-tél. Az eredeti jegyzetek számai a szövegben zárójelben szerepelnek, a hozzájuk tartozó szöveg az interjú végén található. (a szerk.)

Freud azonban határozottan modern volt. Nem csak kritizálta és udvariatlannak nevezte Wittelst, hanem arról is beszélt, hogy a civilizáció sokkal súlyosabb terhet rakott a nők vállára (a reprodukcióval), mint a férfiakéra; és bár meggyőződése volt, hogy a nők nem képesek a férfiakkal azonos szinten szublimálni szexualitásukat, vagyis nem lehetnek olyan kreatívak, azt is megállapította, hogy a férfiak nőellenessége infantilis attitűd (1). Később meg is változtatta nézeteit a nők szublimációs képességéről, és csodálta a kivételes nőket: intellektuális képességeik miatt is (mint Lou Andreas-Salomét) és „férfias” erényeik miatt is (például Marie Bonapartét).

Hasonlóan vélekedett a homoszexualitásról is. Nagy lépést tett előre, amikor a korabeli szexológusokkal ellentétben elutasította, hogy szexuális „defektusnak”, „anomáliának” vagy „természetellenesnek” tekintsék, illetve hogy „degeneráltként” stigmatizálják a homoszexuálisokat. Nem húzott választóvonalat a homoszexuálisok és a többi ember közé, hiszen az ő felfogása szerint mindenki előtt nyitva áll ez a választás, mert mindegyikünk alapvetően biszexuális. Időnként nem zárta ki a lehetőségét, hogy a homoszexualitásnak részben biológiai alapja is lehet, de meggyőződése volt, hogy ha valakit nők nevelnek, nagyobb valószínűséggel lesz homoszexuális, akár férfiről, akár nőről van szó. Freud felfogása szerint az embert a vágy tragédiája határozza meg, és így a homoszexuális férfi még inkább tragikus szubjektum, mint az átlagos neurotikus, hiszen választása miatt kirekesztik a polgári társadalomból. Egyetlen menedéke az lehet, ha alkot, és elfogadja, feldolgozza saját drámáját. Ez az érvelés szerepel a Leonardo da Vinciről szóló munkájában is (2). Ebben az 1910-es tanulmányában egyébként már nem az „inverzió”, hanem a „homoszexualitás” szót használja.

Freud a homoszexualitást önmagában nem tekintette szexuális perverzióknak, és elutasította a homoszexuálisok hátrányos megkülönböztetését. Univerzálissá tágította a perverzió kategóriáját, nem korlátozta kizárólag a homoszexuálisokra; igaz, sokszor nevezte a homoszexuálisokat perverznek. A kategória nála egyrészt mindkét nemre vonatkozik, másrészt nem korlátozódik a szexuális perverzióra. A freudi univerzalizmus tehát sokkal progresszívabb, mint a 19. század végi szexológusok és pszichiáterek differencializmusa, amely a homoszexuálisokat a keresztény szodomita kategóriát kiterjesztve „abnormálisnak” vagy elmebetegnek tekintette (3).

Freudnál a homoszexuális egyén civilizációs szubjektum, és a civilizációnak szüksége is van rá, mert bizonyos értelemben a fenségést képviseli. Ezen a ponton a homoszexualitás görög felfogásához tér vissza. Ebben az értelemben emancipatorikus. De azt nyilvánvalóan nem gondolta, hogy egy napon a homoszexuálisok olyannyira „normálisak” akarnak lenni, hogy már nem fojtják el magukban a vágyat, hogy gyerekeket neveljenek, és az általuk egykor megvetett polgári családmóddal képzelik el az életüket! Lehetséges, hogy Freud ma elvetné néhány tézisét: például azt, hogy ha valakit nők nevelnek, nagyobb valószínűséggel lesz homoszexuális. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy ez nem így van, és Freud, aki mindig szeretett a (nem kísérleti) tapasztalatra támaszkodni, ma nyilvánvalóan figyelembe venné a gyermekeket nevelő homoszexuális párok tapasztalatait.

1920-ban egy fiatal bécsi lány esete kapcsán (4), akit azért kezelt, mert a szülei férjhez akarták kényszeríteni, holott egy nőbe volt szerelmes, Freud felvázolta a

homoszexualitásról szóló elméletét, s ez határozottan ellentmondott a „köztes állapotról”, „harmadik nemről” vagy „férfi testbe zárt női lélekről” beszélő szexológusok téziseinek. Freud szerint a homoszexualitás az emberi biszexualitás egyik kimenetele, és látenssen jelen van minden heteroszexuálisban is. A lányok esetében szerinte az anya irányában való gyermeki fixáció, illetve az apában való csalódás vezethet homoszexualitáshoz, amely aztán kizárólagos tárgyválasztás is lehet. Ebben a szövegében Freud klinikai pontossággal részletezi a kérdést, és megmutatja, hogy ha valaki már homoszexuális, akkor hiábavaló a „meggyógyításával” kísérletezni, illetve hogy a pszichoanalízisnek nem is szabad hogy ez legyen a célja.

1921-ben megjelent *Tömegpszichológia és én-analízis* című munkájában még pontosabb meghatározását nyújtja a férfi homoszexualitásnak (5). Véleménye szerint a homoszexualitás a pubertás után jelenik meg, akkor, ha a gyermekkor során nagyon intenzív volt a kapcsolat anyja és fia között. Az anya megtagadása helyett a fiú azonosul vele, az anyává transzformálja magát, és olyan tárgyakat keres, amelyek helyettesíthetik énjét, és amelyeket úgy szerethet, ahogyan az anya őt szeretete. Végül, 1935. április 9-én kelt levelében Freud ezt írta egy amerikai asszonynak, aki fia homoszexualitása miatti kétségbeesésében fordult hozzá:

„A homoszexualitás nyilvánvalóan nem előny, de szégyellni sem kell. Nem bűn, nem becstelenség, és nem nevezhető betegségnek sem; a szexuális funkció egyik variánsának kell tekintenünk, amely az akadályoztatott szexuális fejlődés eredménye. Az ősi koroktól máig számos köztisztelőben álló személy volt homoszexuális, a legnagyobbak is megtalálhatók közöttük (Platón, Michelangelo, Leonardo da Vinci stb.). A homoszexualitást mint bűnt üldözni igazságtalan és kegyetlen dolog. Ha nekem nem hisz, olvassa el Havelock Ellis könyveit.” (6).

Ismételten megjegyzi, hogy hiábavaló a törekvés, hogy valakiből heteroszexuálist faragjunk. A pszichoanalitikus mozgalomban Ernest Jones és Anna Freud volt az, aki Freuddal ellentétben a leginkább regresszíven viszonyult a homoszexualitáshoz.

Miért védett Freud lánya egy olyan pozíciót, amely ennyire ellentétben állt az apjával, miért tekintette mentális betegségnek a homoszexualitást, sőt, állította, hogy a megfelelő analitikus kezeléssel a homoszexualitás „gyógyítható”? Annát magát is azzal vádolták, hogy homoszexuális, mert egyedülálló volt, nem volt szexuális kapcsolata férfiakkal, és elsősorban nőkkel barátkozott. Megvetése tehát egyfajta „öngyűlöletnek” tűnik, mintha azt utasította volna el olyan vehemensen, ami büntudattal töltötte el.

Anna a „vénlány” szerepét töltötte be a családjában, ami igen gyakori volt a 19. század polgári társadalmában: a lányét, akinek gondoznia kell az apját, sőt az egész patriarchális örökséget – mint egy Antigoné. Freud nagyon szerette őt. Féltékenyen maga mellett tartotta, és minden tanítványát elűzte, aki esetleg udvarolni akart volna neki – főleg Jonest. Még ahhoz is ragaszkodott, hogy analizálja a lányát (1921-1922-ben), amit követői is súlyos hibának, határátlépésnek, egyfajta ödipális kisajátításnak tartottak.

Persze ugyanakkor azt is elvárta Annától, hogy modern értelmiségi nő legyen, annak minden terhével együtt. Anna jó tanítvány volt, és saját pszichoanalitikus